

Функціональні особливості банківських установ у структурі фінансової системи України

Досліджено функціональні особливості банківських установ у фінансовій системі України. Розглянуто фінансову систему за внутрішньою будовою та організаційною структурою. Розкрито діяльність банківських установ на кредитному, валютному та фондовому ринках. Визначені перспективні напрями діяльності банків на фінансовому ринку.

Ключові слова: банк, функція, банківські операції, фінансова система, валютний ринок, кредитний ринок, фондовий ринок.

Розбудова суверенної, незалежної правової держави не можлива без ефективно функціонуючої національної фінансової системи, що здатна забезпечувати через обмінно-розподільчі відносини формування і використання фінансових ресурсів на усіх рівнях. При цьому вагомого значення набуває інфраструктурна складова фінансової системи – загальнодержавні органи управління та фінансові інститути.

Питання сутності та структури фінансової системи широко дискутується. Вагомий внесок у фінансову науку зробили такі вітчизняні вчені, як М.М. Артус, О.Д. Василик, О.П. Кириленко, О.М. Ковалюк, М.І. Крупка, А.Я. Кузнецова, П.М. Леоненко, І.О. Лютий, В.М. Опарін, Д.В. Полозенко, О.Р. Романенко та ін. Зокрема ними розкриті теоретичні основи фінансових взаємовідносин, їх характер і механізм дії; досліджено історичні особливості становлення фінансової науки. Проте, на нашу думку, через відсутність єдиного підходу до розуміння сутності фінансів, а відтак і фінансової системи, залишаються до кінця не з'ясованими призначення і місце у фінансовій системі окремих її суб'єктів, насамперед це стосується банківських установ.

Метою написання даної статті є дослідження функціональних особливостей банківських установ через призму фінансових взаємовідносин, що дозволить виявити фактори покращення функціонування фінансової системи в Україні.

Найбільш вдалими, на нашу думку, є розгляд фінансової системи за внутрішньою будовою та організаційною структурою [1, с. 27; 2, с. 38; 3, с. 24].

Функціональні особливості банківських установ як фінансових посередників чітко проявляються в організаційній структурі фінансової системи. За організаційною структурою фінансову систему розглядають як сукупність фінансових органів та інститутів, яка характеризує систему управління фінансами. Серед фінансових інститутів в Україні значну нішу займають банківські установи. Так, за нашими розрахунками, за станом на 1 січня 2007 р. частка активів банківських установ у ВВП становила близько 65 %. Для порівняння: частка активів по балансу страхових компаній у ВВП становила на цю ж дату 4,4%, частка активів кредитних спілок – 0,6 %, а частка активів інститутів спільного інвестування лише 0,3% [4–7].

Розглядаючи структуру внутрішньої будови фінансової системи України, пропонуємо виокремити такі сфери, як державні фінанси (ланки: бюджет держави, державні цільові фонди, державний кредит, фінанси підприємств державного

сектора); фінанси суб'єктів господарювання (ланки: фінанси комерційних підприємств, фінанси некомерційних підприємств, фінанси громадських організацій та добродійних фондів); фінансовий ринок (ланки: кредитний ринок, фондовий ринок, валютний ринок); міжнародні фінанси (ланки: міжнародні розрахунки, фінанси міжнародних організацій, міжнародні фінансові інститути); а також такі самостійні ланки, як страхування та фінанси домашніх господарств.

Переважаюча присутність в Україні у фінансовій системі банківських установ, що видно з організаційної структури фінансової системи, виявляється і у внутрішній будові фінансової системи. Так, банки є суб'єктами господарювання, що здійснюють свою діяльність на принципах повної господарської і юридичної відокремленості, самоокупності, прибутковості, фінансової відповідальності, тим самим їх фінансові відносини можна віднести до ланки фінансів комерційних підприємств. Як комерційне підприємство банк формує фінансові ресурси, здійснює видатки, отримує доходи, визначає фінансові результати; здійснює відрахування податків і зборів у державний та місцеві бюджети, загальнодержавні та місцеві цільові фонди; проводить інші фінансові операції. Поряд з цим банківська діяльність вимагає надання специфічних послуг, які пов'язані із фінансовим посередництвом та розрахунковими операціями, що огортають сфери фінансового ринку (ланки: кредитний ринок, фондовий ринок, валютний ринок) та міжнародних фінансів (ланка міжнародних розрахунків).

Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» банк – «юридична особа, яка має винятково право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб» [8, с. 2]. Банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних та інвестиційних монет) та страхування, крім виконання функцій страхового посередника. Банки в Україні мають право здійснювати свою діяльність на підставі банківської ліцензії, виданої Національним банком України.

Винятковість банківських установ поміж іншими суб'єктами фінансової системи зумовлена функціями, що притаманні банкам. Науковці виділяють трансформаційну функцію та емісійну функцію банків [9, с. 441]; «посередницькі функції» (мобілізація грошових ресурсів на вклади від клієнтів, надання клієнтам позичок і створення нових платіжних засобів, здійснення розрахунків між клієнтами) [10, с. 11]; «групи функцій: платіжно-розрахункова; ощадно-капіталотворча; кредитно-інвестиційна» [11, с. 14].

Нині банківська система України – найпотужніший учасник вітчизняного фінансового ринку. Як відомо, кредитний ринок відображає ту частину фінансового ринку, яка функціонує на основі укладення кредитних угод. Однією з істотних, визначальних банківських операцій є, відповідно до чинного законодавства, «розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик» [8]. Звичайно цьому передують дві інші найважливіші банківські операції, такі, як відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у т. ч. переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них, а також приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб. Таким чином, банки акумулюють тимчасово вільні кошти і через кредитний ринок забезпечують ресурсами базову сферу фінансової системи – сферу фінансів суб'єктів господарювання. Це обумовлює центральне місце банку на кредитному ринку. Інші посередники кредитного ринку або лише

продають кредитні ресурси (кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, факторингові компанії), або через договірні угоди акумулюють грошові кошти, забезпечуючи їх збереження і примноження (страхові компанії, пенсійні фонди, інститути спільного інвестування). Слід зауважити, що кредитування економіки банківськими установами з року в рік зростає, що показує рисунок 1.

Як ланка фінансового ринку валютний ринок відображає операції, пов'язані з урівноваженням попиту і пропозиції на такий специфічний товар як валюта. Банківська установа для проведення валютних операцій повинна мати відповідну ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій.

Відповідно до чинних правових норм уповноважені банки та інші фінансово-кредитні установи, що отримали генеральну ліцензію Національного банку України на здійснення операцій, пов'язаних із торгівлею іноземною валютою, мають право відкривати на території України пункти обміну іноземних валют, у т. ч. на підставі агентських угод з іншими юридичними особами – резидентами. Торгівля іноземною валютою на території України резидентами і нерезидентами – юридичними особами здійснюється через уповноважені банки та інші кредитно-фінансові установи, що отримали ліцензію на торгівлю іноземною валютою Національного банку України, винятково на міжбанківському валютному ринку України. Операції банківських установ з іноземною валютою залежать від динаміки експортної виручки, зовнішніх запозичень, іноземних інвестицій. В основному на українському міжбанківському валютному ринку здійснюються операції з доларами США (близько з загального обсягу операцій), а також з євро та російськими рублями.

У зв'язку з удосконаленням чинного законодавства, деякою стабілізацією економіки вагомим значенням набуває фондовий ринок, під яким розуміють особливу форму торгівлі фінансовими ресурсами, що опосередковується випуском та обігом цінних паперів. Банківські установи – активні інституційні учасники

Рис. 1. Кредитування економіки банківськими установами, 2002–2007 рр.
(Розраховано і побудовано за даними: [5, С. 44, С. 87]).

фондового ринку, на якому вони виступають у ролі інвесторів, емітентів, фінансових посередників або інфраструктурних учасників.

В Україні формується змішана модель організації фондового ринку, на якому банківським установам дозволяється займатися як інвестиційною, так і торговельною (професійною) діяльністю.

Практична діяльність банківських установ вказує на їх важливу роль у становленні та розбудові фондового ринку. Хоча кредитування суб'єктів господарювання та фізичних осіб і надалі залишається основним напрямом банківської діяльності, проте в умовах жорсткої конкуренції банки все активніше пропонують різноманітні послуги, пов'язані з розміщенням та обігом цінних паперів, зокрема: відкриття рахунків у цінних паперах для юридичних та фізичних осіб, інвестиційних та пенсійних фондів; зберігання цінних паперів, випущених у документарній та бездокументарній формах; обслуговування обігу державних і недержавних цінних паперів на рахунках у цінних паперах; обслуговування корпоративних операцій емітентів цінних паперів; послуги депозитарію інвестиційних фондів; інформаційне обслуговування; консультаційні послуги з питань обліку прав власності на цінні папери.

Для проведення окремих операцій на фондовому ринку банківським установам необхідне отримання письмового дозволу Національного банку України. Це стосується таких операцій, як емісія власних цінних паперів, організація купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів, здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг), здійснення інвестицій у статутні фонди та акції інших юридичних осіб, операції за дорученням клієнтів або від свого імені з фінансовими ф'ючерсами та опціонами, довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами, а також депозитарна діяльність зберігача цінних паперів і діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів [12, с. 68]. Також на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів (діяльність з торгівлі цінними паперами, депозитарна діяльність) банки повинні мати відповідну ліцензію Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Банківська установа, її структурні одиниці, повинні організувати свою роботу з кожного виду професійної діяльності на ринку цінних паперів у складі окремого спеціалізованого підрозділу, організаційно відокремленого від інших підрозділів банку [13].

Значну активність банків на фондовому ринку підтверджує зростання обсягів вкладень банків у цінні папери (табл. 1). Як свідчать дані таблиці 1, лише за 2002 та 2006 р. вкладення банків України у цінні папери збереглись майже на рівні попереднього року.

Банки є членами фондових бірж, позабіржових фондових торговельно-інформаційних систем, що дозволяє їм активно брати участь у купівлі-продажі цінних паперів. Звітні дані Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку засвідчують, що обсяг виконаних договорів з цінними паперами комерційними банками постійно зростає, при цьому також тенденцію до збільшення має питома частка обсягу виконаних договорів з цінними паперами комерційними банками, яка у II кварталі 2007 р. наблизилась до 35% [6].

Банківські установи активно надають послуги реєстратора. За даними Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку перелік реєстраторів, що мають найбільшу кількість укладених договорів на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів за станом на 30 червня 2007 р., очолюють три банки: ПриватБанк, Промінвестбанк, АКБ Укрсоцбанк. Також ПриватБанк та Промінвестбанк займають

Таблиця 1

Вкладення банків України у цінні папери, 1 січня 2001 р. – 1 січня 2008 р.*

Показник	01.01.2001 р.	01.01.2002 р.	01.01.2003 р.	01.01.2004 р.	01.01.2005 р.	01.01.2006 р.	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.
Вкладення у цінні папери, млн. грн.	2 175	4 390	4 402	6 534	8 157	14 338	14 466	28 693
Темпи зростання до попереднього періоду, %	-	201,84	100,27	148,43	124,84	175,78	100,89	198,35

* За даними: [4].

відповідно друге і четверте місце у переліку реєстраторів, що мають найбільшу кількість особових рахунків власників іменних цінних паперів, зареєстрованих у реєстрах за станом на 30 червня 2007 р., що вказує на достатню активність банків і довіру з боку власників іменних цінних паперів [6].

На підставі наведеного вище можна зазначити таке:

1. Універсальні банки порівняно з іншими фінансовими посередниками мають альтернативу, оскільки не обмежують свою діяльність певним переліком операцій одного напрямку. Окрім того, банківські установи викликають більше довіри у населення, є загальнодоступними для дрібних вкладників. Банки мають головним чином прозоріші, зрозуміліші процедури формування і використання фінансових ресурсів.
2. Перевагою банківських установ на ринку є їх фінансовий потенціал, сформований за останні двадцять років, з часу появи перших кооперативних, а відтак і комерційних банків.
3. Діючи на кредитному, фондовому чи валютному ринку банки мають можливість диверсифікувати свою діяльність, плавно переміщувати вільні ресурси у напрямі максимізації фінансового результату, оптимізації грошових потоків.
4. Банки становлять інституційну основу фінансового ринку, охоплюють значну частину фінансової системи, тим самим відіграють виняткову роль у її функціонуванні.
5. Банки через розрахункові операції опосередковують перерозподільчі процеси в економіці; забезпечують вчасне виконання суб'єктами господарської діяльності своїх договірних зобов'язань, надходження коштів до державного та місцевих бюджетів, державних цільових фондів.

Отож подальше функціонування банківських установ в напрямі поглиблення універсальності банківської системи позитивно впливатиме на фінансову систему України. Проте необхідним є забезпечення належного контролю за банківською діяльністю з боку як Національного банку України, так й інших органів управління, з метою недопущення різноманітних кризових явищ.

Зазначена проблематика потребує проведення подальших досліджень щодо визначення ефективності діяльності банківських установ на кредитному, валютному та фондовому ринках.

Список використаних джерел

1. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.
2. Ковальчук С. В., Форкун І.В. Фінанси. Навч. посіб. – Львів: Новий Світ-2000, 2006 – 568 с.
3. Фінанси: Навч. посіб. / О.П. Близнюк, Л.І. Лячкова, В.І. Оспіщев та ін.; За ред. В.І. Оспіщева. – К.: Знання, 2006. – 415 с.
4. Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2008 року // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 2. – С. 25.
5. Бюлетень Національного банку України. – 2008. – № 2 (179) – 166 с.
6. <http://www.ssmc.gov.ua>.
7. <http://www.dfp.gov.ua>.
8. Закон України «Про банки і банківську діяльність», № 2121-14 від 07.12.2000 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 5-6. – С. 30.
9. Гроші та кредит: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.
10. Банківська справа: Навч. посіб. / За ред. проф. Р.І. Тиркала. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 314 с.
11. Васюренко О.В. Банківські операції: Навч. посіб. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2002. – 255 С. – (Вища освіта ХХІ століття).
12. Нумерація операцій, на які Національний банк України надає банкам банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 2. – С. 68.
13. Положення щодо організації діяльності банків та їх відокремлених структурних підрозділів при здійсненні ними професійної діяльності на ринку цінних паперів. Затверджено: Рішення № 160 Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 16.03.2006 р. Зареєстровано в Міністерстві юстиції за №409/12283 від 10.04.2006 р. // Офіційний вісник України – 2006. – № 15. – 2006. – С. 314. – Ст. 1140.

Евтух Л.Б. Функциональные особенности банков в структуре финансовой системы Украины.

Исследованы функциональные особенности банков в финансовой системе Украины. Рассмотрена финансовая система за внутренним строением и организационной структурой. Раскрыта деятельность банков на кредитном, валютном и фондовом рынках. Определены перспективные направления деятельности банков на финансовом рынке.

Ключевые слова: банк, функция, операции банков, финансовая система, валютный рынок, кредитный рынок, фондовый рынок.

Yevtukh L.B. Functional features of bank institutions in the structure of the financial system of Ukraine.

Functional features of bank institutions in the financial system of Ukraine have been studied. The financial system according to after the inner composition and organizational structure has been considered. Activity of bank institutions at the credit, currency and fund markets has been elucidated. Definite perspective trends of activity of banks at the financial market have been determined.

Key words: bank, function, bank transactions, financial system, currency market, credit market, fund market.

Надійшло 05.03.2008 р.